

ŽVĖRELIŲ GAUDYMAS ŠAUKĖNŲ MIŠKUOSE

ADOMAS VITAUSKAS

Ne tik senovėje, bet ir dabar Šaukėnų valsčiuje ir apylinkėje yra didoki miškų plotai. Senovėje gi būta žymiai daugiau miškų – ištisai buvę vien miškai, o retai išsimėčiusių vienas nuo kito kaimų vietovės buvusios lyg ir salelės didžiuliuose miškų plotuose, kurie tęsėsi, su mažais pertraukiais po keliolika ir keliasdešimt kilometrų. Kaimų vietovės supę tankūs miškai, kuriuose veisėsi daug įvairių žvėrių ir smulkių žvėrelių: vilkų, šernų, stirnų, barsukų, lapių, kiškių, šeškų ir kt. Gyventojai labai mėgę įvairiom priemonėm gaudyti plėšriuosius vilkus ir kitus žvėrelius, vienus dėl kailio, kitus naikindami kaip kenksmingus grobuonis, o dar kitus gaudydavo dėl kailio ir mėsos. Taip pat gaudydavo ir paukščius. Kiti žvėreliai būdavę medžiojami, pvz., vilkai, lapės, kiškiai ir kt. Ypač stengdavosi naikinti vilkus, nes dėl jų gausumo ir miškų artumo tekę gyventojams daug kentėti: vilkai pjaudavę jų bandas, grobdavo avis, pjaudavo arklius ir tiek įsidrąsindavo, kad žiemos metu aplankydavo ir kaimą, gaudydami šunis ir neretai įsisukdami į tvartus gyvulius pjauti.

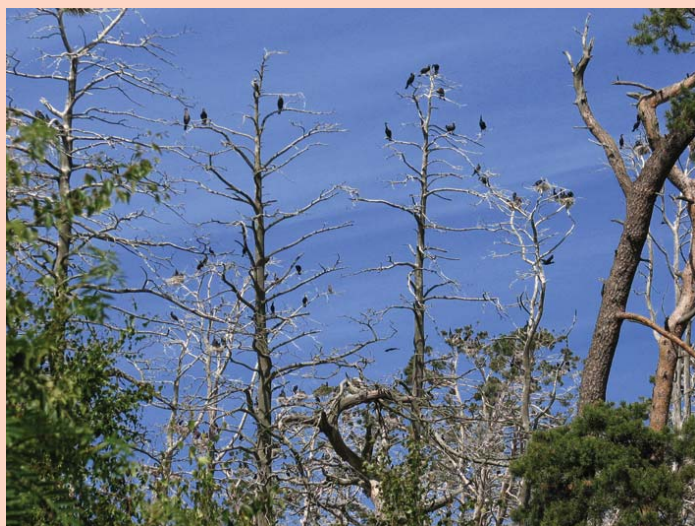
Ypatingai mėgę pjauti avis ir paršus. Ir lapės būdavusios labai drąsios. Dažnai ir jos įsisukdavusios į žąsis. Senovėje daugiau laikyta žąsų ir lapėms buvę daug progų jų pasigauti. Pasakojama, kad blogiausia buvę tai, kad lapės, kartą jau įsisukusios į žąsų pulką, pjaudavo jas nuo krašto visas, jei suspėdavo, nors iš karto tik vieną žąsį tegalėdamos į mišką nusinešti. Pvz., Petrauskių ūkyje (Jurgoniškių km., Šaukėnų valsčius) lapė išpjovusi vienu kartu net 23 žąsis iš 30 buvusių. Vilkai, lapės ir kiti žvėreliai ar plėšrieji paukščiai dažnai gyventojams padarydavę daug nuostolių.

Plėšrūnus žmonės medžiodavo įvairiais būdais: pvz., vilkus šaudydavo ir kasdavo jiems vilkaduobes, lapes dažniausiai nuodydavo činčiberu, nes jos buvusios tokios gudrios, kad jokiais spąstais negalėdavę jų pagauti. Kiti žvėreliai buvę gaudomi spąstais, kilpomis ir kitokiomis priemonėmis.

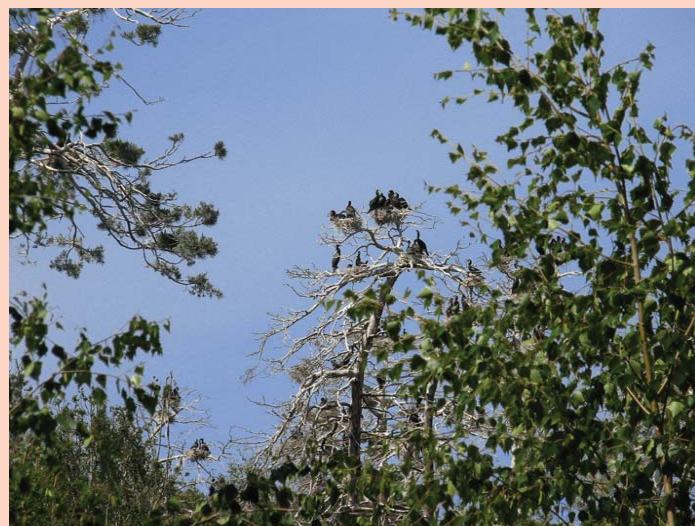
VILKŲ GAUDYMAS

Vilkai būdavo naikinami šiais būdais: 1) šaudydavo, 2) kasdavo vilkaduobes ir 3) gaudė juos kilpomis. Čia aprašomas antrasis ir tretysis jų naikinimo būdai.

Vilkaduobės buvusios kasamos ant vilktakių, miškuose, kur daugiausia vilkai mėgdavę vaikščioti ir išmindavę takus. Žiemos laiku surasti vilktakį buvę labai lengva, nes buvę labai daug vilkų, taigi ir vilktakių, taip pat būdavę lengva stebėti vilkų judėjimas miškuose iš jų įspaustų į sniegą pėdų. Vilkai išmindavę takus. Ant tokio tad tako ir būdavo kasamos vilkaduobės. Jos būdavusios gilios, mažiausiai dviejų metrų gilumo, o dažnai būdavusios iki 3 metrų, kad įkritęs vilkas negalėtų iššokti. Duobės buvusios apvalios ir viršuje apie dviejų metrų skersmens, o apačioje bei į dugną tiek daug; susiaurėdavusios, kad jokio dugno nelikdavę, bet kraštai sueidavę vienon vieton. Tokios duo-

Kormoranai. Daliaus Sungailos nuotraukos

bės buvo tokios kasamos dėl to, kad vilkas neturėtų kur įsibėgėti iššokti iš duobės. Šonai vilkduobių buvę dailūs, tokios, kad vilkas niekur negalėtų įsikabinti į duobės kraštą. Duobėn būdavo įsmeigiama kartelė, kurios galas išlenda iš duobės paviršium bent pusę metro. Įsmeigdavo stipriai. Duobė būdavo uždengiama bei paslepiama taip: Skersai duobę dedama plonos, apie 1–2 cm storumo lazdyno lazdelės, maždaug apie 30 cm atstumu viena nuo kitos nuo vieno krašto iki kito. Tada ant lazdelių klodavo plonus eglišakius ir taip tankiai, kad laikytųsi ant jų užbertas sniegas. Taigi, uždengus duobę, ji dar būdavo padengiama ir tuo pačiu paslepiama po sniegu, kuris eglišakiais būdavo taip nulyginamas, kad visiškai negalima būdavo suprasti, kad čia iškasta vilkduobė. Žemes, kurias išmesdavo iš duobės, ją kasant, užberdavo sniegu, kad jos būtų paslėptos ir nesukeltų vilkams jokio įtarimo. Prie kyšančios iš duobės kartelės galo būdavo pririšama gyva žąsis, antis arba paršiukas. Kartais būdavo ir pakępta žąsis pririšama. Gyva žąsis viliodavo vilkus savo balsu, o antruoju atveju – apkeptos mėsos kvapu, kurį vilkai užuosdavo per pusę kilometro. Taip įrengus vilkduobę, būdavo rūpestingai sutvarkoma aplinka, sniegas skarotu eglišakiu perbraukiamas ir taip panaikinami visi žmogaus buvimo pėdsakai. Pėdos, nueinant nuo vilkduobės, būdavo užbraukiamos velkant iš paskos eglišakį. Taip įrengus vilkduobę, vilkas būtinai įkrisdavo. Ir gana greit: įrengus vakare vilkduobę, ryte keli vyrai jau eidavo ilgais kuolais apsiginklavę ir neapsirikdavo, nes beveik visada rasdavo įkritusį vilką, kurį kartais pirmiau užmušdavo duobėje, o paskui jį iškeldavo iš duobės.

Pasakojama, kad vyrai entuziastingai eidavę užmušti vilko. Radę vilką duobėje, imdavę jį niūkti: „ulia, ulia“. Vilkas išsigąsdavęs vyrų būrio, bet greit apsprasdavęs ir imdavęs piktai urgėti, rodydamas dantis, lyg no-

ADOMAS VITAUSKAS. Muziejininkas, vargonininkas., kraštotyrininkas, spaudos bendradarbis. Gimė 1908 m. Kurtuvėnuose (Šiaulių rajonas). Šiauliuose. Vargonininkavo Kiaunoriuose, Kužiuose, Kuršėnuose. 1937 m. pradėjo dirbti neetatiniu muziejininku konservatoriumi Šiaulių „Aušros“ muziejuje. Tvarkė muziejaus fondus, dalyvaudavo vasaros išvykose ir ekspedicijose. 1938–1940 m. muziejui pateikė daugiau kaip 2 000 rankraščio puslapių surinktos medžiagos. Žurnale „Gimtasai kraštas“ buvo paskelbti 32 jo parengti spaudai tekstai. 1940 m. pradėjo dirbti Kuršėnų valsčiaus vykdomajame komitete. Prasidėjęs karui slapstėsi, buvo suimtas ir nuo 1942 m. kalinamas Šiaulių kalėjime. 1943 m. mėgino pabėgti iš kalėjimo ir pabėgimo metu buvo nužudytas.

Tekstas parengtas pagal informaciją, skelbiamą Šiaulių apskrities Povilo Višinskio interneto svetainėje (internetu prieiga

http://www.savb.lt/l.php?tmpl_into%5B0%5D=index&tmpl_name%5B0%5D=m_siete_index2&tmpl_into%5B1%5D=middle&tmpl_id%5B1%5D=106, žr. 2009-11-20)

rėdamas pulti. Tada vyrai imdavę ilgais kuolais tvoti vilką ir nesustodavo tol, kol jį užmušdavo.

Vilkduobėmis vilkai buvę gaudomi visą žiemą.

Antrasis vilkų gaudymo būdas – gaudymas kilpomis. Jos būdavusios padarytos iš virvių. Tam tikslui nuvydavo apie 1 cm storumo labai stiprią kana pine virvelę. Virvelė turėjo išlaikyti vilko svorį, nes vilkas

(Nukelta į 4 p.)

Mes laisvi... Daliaus Sungailos nuotraukos

Daliaus Sungailos nuotrauka

(Atkelta iš 3 p.)

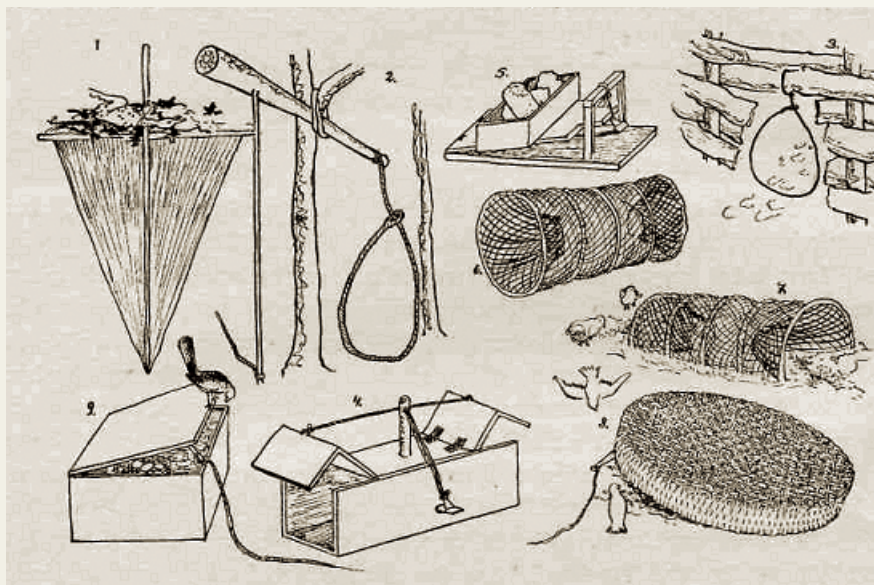
būdavo pakariamamas. Vienas virvelės galas būdavo taip nuvejamas, kad būdavo padaroma nedidelė kilpelė, kaip botago drūtgalio kilpa. Virvelė būdavo suvejama iš trijų šakų, kurių kiekviena buvo vejama iš dviejų šakų, tuo būdu virvelėn suvejamoms šešios šakos. Nuvijus virvelę, ji būdavo užkabinama ant gembės ir gerai išvaškuojama – taip, kad visas virvelės paviršius pasidengtų slidžiu žibančiu vaško sluoksniu. Mat vaškuodavo dėl slidumo, kad kilpa labai lengvai užsiveržtų, vos tik ją užkliudžius, be to, taip slidžiai nuvaškuota virvelė būdavo žymiai stipresnė, negu nevaškuota.

Svirtį, prie kurios būdavo pritaikoma kilpa, įtaisydavo jai tinkamoje vietoje. Tokia vieta turėjo būti patogi visais atžvilgiais. Pirmiausia svirtį įrengdavo ant vilkų tako. Kad vilkas nepraeitų pro šalį, bet tikrai lįstų pro kilpą, surasdavo tokią vietą, kur takas eina tarp vienos kito netoli stovinčių medžių. Prie vieno medžio storos šakos, maždaug 3–4 metrų aukštyje stipriu kanieniu pančiu pririšdavo svirtis – storą kartį, kurios vienas galas būdavo žymiai drūtesnis; tam tikslui nukirdavo palaukėje augančią eglaitę, kuri kamiene stora ir į viršūnę nušmiaukšta, t. y., smailėjanti. Tokia kartis nugenėjama ir parišama po šakos apačia, pririšant karties jos viduriu, taip, kad drūtgalis nusisvarina žemyn

tokiu svoriu, kad antras karties galas iškildamas viršūn lengvai pakeltų vilką. Gerai išvaškuota kilpa būdavo pririšama prie karties plongalio, virvelės galą prieš tai pervėrus per virvelės kilpelę, kuri, kaip minėta, būdavo padaroma antrame virvelės gale. Virvelė būdavo tokio ilgumo, kad nusvarinus karties plongalį, netoli žemės, padaroma iš virvelės tokio didumo, – daugiau kaip metras skersmens, – kad lengvai vilkas lįstų. Kilpa bei virvelės kraštas būdavo atremiamas į medį, kad kilpa nepavirstų, bet būtų stačia. Kad karties drūtgalis nesisvertų be laiko žemyn ir neiškeltų savo plongaliu kilpos, drūtgalis iš apačios paremiamas stačiai pastatoma nestora kartimi, prie kurios apatiniojo galo pririšama ilga, apie keliasdešimties metrų ilgumo plona virvelė ir ji nutiesiama į šalį nuo vilkų tako, kur nors į nepermatomą tankmę. Tos virvelės galą laiko žmogus, kuris pasislepia nuošaliai nuo vilkų tako, lįsdamas tankmėn ir saugo, kada lįs pro kilpą einas taku vilkas. Kad vilkas neužuostų žmogaus, pataikoma tokiu laiku paspęsti, kai vėjas pučia nuo vilkų tako į šoną arba, jei vilkai daugiausia savo išmintu taku eina į vieną galą ir vilkai eina pavėjui, tai pasislepiama tokioje vietoje, kad vilkas dar nepriėjęs žmogaus jau lįstų per kilpą – žodžiu, vengiama pasipainioti vilkui tokioje vietoje, iš kur vėjas gali nupūsti vilkui žmogaus kvapą dar nepriėjęs vilkui kilpos. Jei vilkas žmogų užuos, jis gali pasukti į šalį arba grįžti atgal, ir planas pakarti vilką gali nueiti veltui. Todėl visada svirčiai įrengti būdavo parenkama tokia vieta, kur lengvai aplink svirtį visur slėptis, prisiderinant prie vėjo krypties. Be to, iš kiekvienos tankmės būtina turi būti matyti ta vieta, kur įrengta kilpa. Jei pastebima, kad vilkai daugiau eina į vieną galą (tai išsiaiškinti lengvai būdavę), kad greičiau atviliotų vilkus, prie kilpos, tiktai antroje jos pusėje, pririšdavo geroką šviežiai apkeptos mėsos gabalą. Ypač tai darydavo tada, kai vėjas tam būdavo palankus – pūsdavo tokia kryptimi, kad vilkas ir pats be užuodžiamo kvapo jau eina ton pusėn, bet mėsos kvapas atvilioja vilką net ir tada, kai jis ten neplanavo eiti.

Pastebėjus, kad ateina vilkas, priėjęs kilpą, lenda pro ją, žinoma, nepastebėdamas spąstų, virvelė staiga truktelėjama ir stačioji kartis, kuri remia iškeltą svirties drūtgalį, staiga paverčiama ir svirties drūtgalis neria pasineria žemyn, iškeldamas plongalį aukštyn su visa kilpa, kuri bemat užsiveržia, apjuosdama ir vilką, ir jį iškeldama aukštyn. Tada vyrai pačiumpa čiumpama šalia padėtą kuolą, pribėga prie vilko ir tuo kuolu tvoja vilkui per galvą ir keliais smūgiais jį užmuša. Tada vilkas išimamas: karties galu pakeliamas svirties drūtgalis, jis paremiamas iš apačios, tada svirties plongalis būna nusviręs su visa kilpa ir vilku. Tada ir atleidžiama kilpa.

1. Užmaskuota vilkaduobė. 2. Gaudymas su kilpa, pritaिसoma prie svarsties. 3. Zuikių gaudymas dratinėmis kilpomis. 4. Šeščių gaudymas sląščiais (gyvus pagaunant), 5. (užmušant). 6 ir 7. Kurapkų gaudymas su bučiais, su 2 narvomis. 8. Balandžių ir žvirblių gaudymas kratilu. 9. Šarkų gaudymas skryniomis

LAPIŲ NUODIJIMAS

Lapes nuodydavo dėl šių priežasčių: 1) lapės buvo naikinamos kaip kenksmingas žvėrelis, gaudantis naminius paukščius; 2) lapės kailėlis būdavo brangus, todėl stengdavosi jo nepažeisti; 3) lapės labai gudrios ir dažniausiai išvengia bent kokių spąstų. Jei pasitaikydavo netikėta proga, kartais ir medžiotojai nušaudavo lapę. Lengviausiai būdavę galima apgauti lapę ją nuodijant, todėl ši priemonė dažniausiai ir būdavo naudojama gaudant lapes.

Kaip pasakojama, aplinkiniuose Jurgoniškių kaimo miškuose buvę labai daug lapių. Jos dažnai šnirinėdavo aplie kaimo sodybas, tykodamos kokio naminio paukščio. Tai pastebėję gyventojai pasirūpindavo, kad būtų pabarstyta nuodų apie sodybą. Taip pasisekdavę nuoduoti daug lapių.

Nuodydavo činčibiru. Tai buvę labai stiprūs nuodai, senovėje perkami krautuvėse. Tai būdavo baltos spalvos smulkūs milteliai. Nuodai buvę tokie stiprūs, kad lapei nuoduoti pakakdavę kelių jo dulkių. Su šiais nuodais reikėję nepaprastai atsargiai elgtis, nes mažiausio neatsargumo būtų pakakę, kad, taisydamas lapėms nuodus, ir pats žmogus nusinuodytų. Todėl, kai nuodus paruošdavo, elgdavosi labai atsargiai: nuodus nešantis žmogus sušlapindavo skudurą ir juo apsirišdavo savo burną ir nosį, tad jis kvėpuodavo per šlapią skudurą. Berdami nuodus stovėdavo prieš besikūrenantį pečių, kad jis sutrauktų visas nuodų dulkeles. Taip atsargiai elgtis nurodydavo nuodų pardavėjai. Nuodai būdavę parengiami tokiais būdais: 1) sutaisomi su vašku; 2) užpilamas nuodais žąsies kaulas; 3) nuodus paruošdavo riešuto kevale.

Sutaisant su vašku, iš vaško suminkomos nedidelės gumulkos (kamuoliukai), maždaug mažo miškinio

obuoliuko dydžio. Pirmiausia vaško gabalėlis šiek tiek pašildomas prieš ugnį, kad jis apšiltų ir suminkštėtų. Paskui būdavo suminkomas tarp pirštų, padaromas plokščias apvalus kepalėlis, užlenkiami jo kraštai į viršų, vidury padaromas įdubimas, panašus į indelį, į tą indelį įberama nuodų, užlenkiami kepalėlio kraštai, jie sulipdomi, padaromas apvalus gamulkas, kuri dar kiek tarp delnų pakočiojamas. Tokių gamulkų būdavo parbarstomą tokiose vietose, kurias dažniausiai mėgdavo lankyti lapės ir kur neužklysdavo naminiai gyvuliai. Lapė vašką mėgsta, todėl, radusi gamulką, tuoj perkanda ją ir to pakanka, kad ji pakratytų kojas – lapė, nespėjusi net kiek toliau paeiti, krisdavo negyva. Jei jai ir pavykdavo kiek toliau nuslinkti, nesunkiai ją būdavo galima surasti pagal jos pėdas, įspaustas į sniegą.

Su kaulu nuodai būdavę taip paruošiami. Žąsies sparno arba kojos kaulas pragręžiama koku smailiu daiktu ir įberama į išgręžtą skylutėn činčibiro. Tada skylutė užlipinama vašku, kad neišbyrėtų nuodai. Užtaiso ma keli ar keliolika tokių minkštų žąsies kaulėlių ir išmėtoma lapių lankomose vietose. Radusi žąsies kaulą, lapė jį perkanda ir tuoj nusinuodijanti.

Į riešutą nuodai taip sutaisomi. Riešuto kevale smailia yla išduriama skylutė ir per ją kevalo vidun įberama činčibiro. Ilgiau pastovėjęs riešutams, jų kanduolys sudžiūsta, susitraukia ir kevale lieka tuščios vietos. Į tą tuščią vietą aplink kanduolį priberama činčibiro ir kevale pragręžta skylutė užlipinama vašku. Riešutai išmėtomi taip pat, kaip gamulkos ir žąsies kaulėliai. Lapė mėgsta krimsti riešutus ir, vos tik ji perkanda vieną jų, greit krenta negyva, net nespėjusi pasiekti miško.

(Nukelta į 6 p.)

Daliaus Sungailos nuotrauka

(Atkelta iš 5 p.)

Šiais būdais lapės dažniausiai nuodijamos žiemą. Vasaros metu jos rečiau lankydavo sodžių.

ZUIKIŲ GAUDYMAS KILPOMIS

Zuikiai būdavo gaudomi dėl skanios mėsos ir dėl kailėlių, iš kurių vyrams siūdavo zuikines kepures. Zuikio gražų kailelį ir kitur naudodavo. Kas turėdavo šautuvą, medžiodavo zuikius dažnai. Kiekvienas zuikių galėdavo pasigauti ir kilpomis. Jos būdavo padaromos iš kilpinio drato (vielos), kurios galėdavai nusipirkti krautuvėse. Tokia kilpinė viela būdavo labai minkšta ir lanksti, tarytum specialiai kilpoms padaryta. Kilpą daroma taip: imama plona viela, jos galas užlenkiamas, apskama aplink tą pačią vielą kelis kartus, padaroma kilpa, kitas vielos galas išveriamas per tą kilpelę ir visa kilpa paspendžiama, kur nors tvoroje, suradus zuikio taką ir landą, kuria jis nuolat pralenda per tvorą. Zuikiai, taip pat kaip ir vilkai, mėgsta eiti maždaug tomis pačiomis vietomis, o jei jau kur įsitaiso lįsti pro kokią landą tvoroje, tai būtinai lenda pro ją kiekvieną kartą, neieškodami naujos landos. Kilpos galas pririšamas prie tvoros, o pati kilpa užstatoma prie landos. Zuikis, lįsdamas per landą (taigi ir per kilpą), užveržia

kilpą ir negali iš jos išsilaisvinti. Paspendus kilpą vakare, ryte būdavo nueinama pažiūrėti, ar jau kas nors įkliuvo, ir dažnai būdavo randamas koks pasismaukęs zuikis.

Dažnai pastebima, kad zuikiai nakties metu, ypač vakarais, mėgsta lankyti sodybas, ieškodami maisto šniukštinėja aplink daržines ir kūtes, kur, šeriant gyvulius, būna pribarstyta šieno lapelių ir kitokio zuikių mėgstamo maisto. Nemažai Jurgoniškių kaimo ir kitų aplinkinių kaimų gyventojų prie gyvenamųjų namų bešniukštinėjančius zuikius šaudydavo tiesiog iš trobos. Kad dar geriau atviliotų zuikius, patogioje ir gerai matomoje vietoje ant sniego pabarstydavo arba įsmeigydavo nekultų avižų pluoštelį, gero šieno arba dobilų ir, per langą iškišdavo šautuvą ir laukdavo pasirodant zuikio. Šautuvas iškišamas per kokį šibo (ruto, stiklo) išdužusį kampelį, kuris kitu metu būna užkemšamas skuduru. Pamačius prie avižų ar dobilų prisiartinus zuikį, šaunama.

Kaip teigiama, zuikiai eina maisto ieškoti vos patekęs mėnuliui, saulei nusileidus arba ir dar vėliau (jei mėnuo vėliau teka). Kažkodėl zuikiai mėgstą neršti (slankioti) aplink sodybas „ant jauno“, t. y., esant jaunam mėnuliui. Tuo laiku dažniausiai šiuo būdu ir būdavo medžiojami zuikiai.

ŠEŠKŲ GAUDYMAS

Šeškus gaudydavo išimtinai dėli jų kailėlio, už kurį būdavo brangokai mokama. Gaudydavo slansčiais (slastais). Juos darydavo dvejomis: vienais pagaudavo gyvus šeškus, kitais – negyvus (užmuštus). Pirmieji slastai buvę panašūs į pailgą skrynelę, sukaltą iš lentų. Skrynelės viršuje būdavo įtaisytas stulpelis, ant kurio pririštos dvi virvutės, laikančios pakeltus skrynelės galus, per kurias įlenda šeškas. Viduje įtaisyta lentelė ant siūlo ir pagalėlio; čia įdedamas šeškų mėgiamas maistas – kiaušinis, kurį pajudinus, skrynelės pakelti galai staiga užkrinta ir šeškas pagaunamas, nes išbėgti jis nespėja – užkritę skrynelės galai jį aklinai uždaro.

Antrojo tipo spąstai kitokie – jais gaudant šeškas užmušamas. Šių slastų konstrukcija tokia:

Apie 50–60 cm. ilgumo ir apie 20 cm. pločio lentgalio gale, apie 10 cm atstumu nuo galo lygiagrečiai viena kitai iškalamos dvi keturkampės skylės. Į jas įkalama apie 30 cm aukščio ir apie 3 cm storio kertuoti stulpeliai, ant kurių viršaus užkalama tokio pat storumo skersinis iškaltomis skylėmis. Atstumas tarp stulpelių – apie 12–15 centimetrų. Prie skersinio pririšama plona virvutė liežuviukas (liežuvėlis) – plonai išdrožtas šakalėlis. Prie apatiniosios lentos antrojo galo

šikšniniais zovieskais (atraižomis) prikalama viršutinioji lenta tokio ilgumo, kad siektų tik stulpelius. Ant pirmosios lentelės uždedama ilga plona (apie 4 cm. Pločio) lentelė, jos galas plona virvele pririšamas čia pat prie zovieskų. Kiaušinis dedamas ant šios lentelės. Jos galas prie stulpelių bent kiek pakeliamas ir liežuvėlio galas įremiamas (plokščias galas, plonas) į lentelę, kurioje skersai peiliu užpjauinama staigi užkarta, kurios dėka liežuvėlio galas užkliūva ir laiko pakeltą ne tik tą lentelę, bet ir viršutinę slastų lentą. Pakanka apačioje tik pajudinti siaurąją lentelę, kurioje išskobta duobutė kiaušiniui įdėti, kaip staiga ji atsitraukia nuo liežuvėlio ir krenta žemyn, o kartu krenta ir slastų viršutinioji lenta, kuri prislegia šešką nemažu svoriu, nes ant lentos viršaus prikalama lentinė skrynelė ir į ją įdedamas kelis kilogramus sveriantis akmuo „dėl vogos“ (svorio), kad prispaustų šešką. Slastai dedami tokiose vietose, kuriose dažniausiai šeškai lankosi.

ŽEBENKŠČIAI

Žebenkščių senovėje negaudydavę visai, nes apie jas buvusi labai gera nuomonė. Būdavo sakoma, kad jos nieko blogo nedaro, yra lyg ir naminiai žvėreliai, kuriuos naikinti esą gaila ir nevalnu (neleidžiama), t. y. esą nežmoniška naikinti „niekuo nekaltą gyvoliuką“.

KURAPKŲ GAUDYMAS

Kurapkos būdavo gaudomos „dėl skanios pečenkos“, t. y. kepsnio, nes kurapkų mėsą „šmožydavo“.

Jos gaudomos drikiniais bučiais ir dviejopom kilpom (apie gaudymą kilpomis rašoma leidinyje „Gimtasis kraštas“, 1938 m. Nr. 1–2). Kurapkoms gaudyti būdavo naudojami bučiai, skirti žuviai gaudyti, t. y. tie patys drikiniai (iš siūlų numegzti) bučiai, kuriais gaudoma žuvis. Tokie bučiai buvę apvalūs, pailgi, ant apvalių lankelių aptempti megztomis drikomis ir su dviem narvomis. Šiais bučiais gaudoma žiemos metu. Bučius nuneša į lauką ir iki pusės įkasa į sniegą. Per bučio viršų į vidų ant sniego priberinama kanapių ir jų pelų, kurie ryškiai išsiskiria iš balto sniego ir gerai net iš tolo matosi. Kurapkos, radusios kanapių pelų, laksto apie bučių, ieškodamos vietos, per kurią būtų galima prieiti iki pelų ir, žinoma, greit bučiaus galuose suranda plačias, vidun siaurėjančias narvų landas ir per jas sulenda į bučių tiek, kiek jų yra, arba kiek telpa bučiaus viduje. Sakoma, kad kurapkos labai mėgsta kanapių peluose „kapstyti“ ir, pamačiusios tokius pelus, būtinai veržiasi prie jų.

Daliaus Sungailos nuotrauka

BALANDŽIŲ IR ŽVIRBLIŲ GAUDYMAS

Žmonės seniau gaudydavo naminius balandžius tam, kad juos prisijaukintų savo sodyboje. Juos gaudydavo kratilu. Užtaisydavo tokiu būdu: Kratilą paremdavo vienu pagalėliu, prie kurio būdavo pririšamas ilgas, stiprus lininis siūlas. Jo galas būdavo išvedamas į trobą. Po kratilu priberdavo grūdų arba, dar geriau, žirnių. Siūlo galą laikydavo rankoje. Siūlas būdavo išvertas pro kokį langą plyšį. Tada per langą žiūrėdavo, kada po kratilu susirinks balandžiai žirnių lesti. Kai susirinkdavo, siūlą patraukdavo, pagalėlį išversdavo ir kratilas užsivoždavo kartu užvoždamas ir balandžius. Tada juos jau lengva būdavo iš po kratilo išimti: pakeldavo jo kraštelį tiek, kad galėtų įkišti ranką, bet kad pro tą plyšį negalėtų išlįsti balandžiai. Kratilas užtaisomas dažniausiai kur nors kieme, prie gyvenamojo namo ir netoli jo.

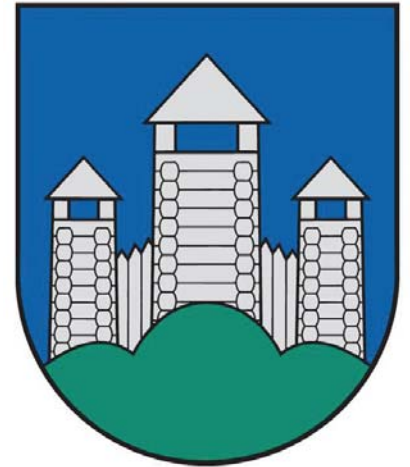
Tokiu pačiu būdu kaip ir balandžius gaudydavo žvirblius. Senovėje jie būdavo gaudomi ir kitokiu būdu – nakties metu su liktarna (lempa su stikliniu gobtuvu), apšviečiant negyvenamus trobesius (jaujas, kūtes,

(Nukelta į 9 p.)

Šiek tiek apie Kartenos valdą ir jos žmonių vargus

ADOLFAS JUCYS, JUOZAS MICKEVIČIUS

Kartenos herbas

Didikai dvarams vietą dažniausiai parinkdavo labai gražiose vietovėse. Čtai Plateliai buvo įkurti prie puikau ežero, Kartena – slėnyje prie Minijos. Dvarai (palivarkai) kartu su jiems priklausančiais kaimais ir miesteliais vadindavosi valdomis. Kaimų ir miestelių gyventojai arba mokėdavo činšą, arba eidavo dvarininkų žemės dirbti. Kartais dalį atidirbdavo, dalį mokėdavo pinigais ir žemės ūkio gaminiais.

Kartenos valdai priklausė 40 kaimų. Kaimai buvo įvairaus dydžio. Vidutiniškai kiekvienam kaimui tekdavo 20 valakų žemės (valakas – 21,36 ha). Kartenos valda buvo apie du kartu didesnė už Platelių valdą, su kuria ji rubežiavosi. Kartenos valda tęsėsi nuo Stropelių, Papievių, Liepgirių (rytuose) iki Raguviškių, Petrikaičių (vakaruose) ir iki Eitučių bei Kupčių (pietuose). Kartena Žemaičių kunigaikštystėje dažnai buvo vadinama Gandingos valsčiu, kuris dokumentuose dažnai įvardijamas pavietu. Jo centras 1658 m. buvo perkeltas į Plungę, kuri nukonkuravo senąją Gandingą.

Kartenos valda nuo seno priklausė Didžiosios Lietuvos kunigaikštystės dvarui. 1660 m. didikė Barbora Kazimiera Sapiegaite valdą už 40 000 lenkiškų auksinių perdavė Eustachijai Valavičiūtei. Či ją už tą pačią sumą perleido Marcinui Kulminskui. Čis, tikėtina, kad sirgdamas, 1663 m. Gdanske testamentu užrašė savo tarno dukroms. Koks yra šio užrašymo tekstas, neteko sužinoti. Viena tik aišku, kad Valavičiūtė tuo metu valdos dar nebuvo spėjusi oficialiai perduoti Kulminskui, nes 1664 m. didikei Valavičiūtei buvo iškelta byla už valdos neperdavimą Kulminskui ir 11 000 auksinių negrąžinimą (šiuos pinigus ji buvusi pasiskolinusi). Valda Kulminskio artimiesiems, matyt, nebuvo gražinta, nes ji pateko Platelių valdos valdytojo Aleksandro Jeronimo Valavičiaus žinion. Reikia manyti, kad jis buvo Eustachijos brolis arba artimas giminaitis. Valavičius prasiskolino Tirkšlių valdos laikytojams Je-

ronimui ir Barborai Vazinskiams. Už skolas Valavičiai užstatė Gaudučių, Vėlaičių, Dauginčių ir keletą kitų kaimų. Iš tų kaimų činšą rinko skolintojai. Ta proga buvo surašomi činšininkai, privalantys jiems mokėti mokesčius. Pavyzdžiui, Dauginčių kaime 1674 m. buvo šie mokėtojai: Vauraitis (2), Graužys, Šiaudinaitis, Aidukaitis, Gauronaitis (2), Duoblaitis (2), Janušaitis, Vaitiekaitis, Kubilius, Kubilaitis, Petraitis, Derkintis, Griguolaitis, Šilaitis, Trūbatis (2), Eraminaitis ir keletas kitų. Su galūne „aitis“ buvo rašomos nevedusių vyrų pavardės.

Apie 1682 m. mirė plateliškis Valavičius. Skolą Vazinskiams grąžino Teklė Valavičiūtė ir jos vyras Braslaujos maršalka Mykolas Pacas. 1692 m. valda buvo padalyta į dvi dalis. M. Pacui atiteko Kartenos dvaras su didesniąja valdos dalimi. Antroji dalis su dvaro centru Mišučių kaime atiteko Kazimierui Jonui Sapiegai (1695 m. ši valdos dalis jo nuosavybėn perėjo už 100 000 lenkiškų auksinių). Mišučių kaimą K. J. Sapiega pavertė dvaru ir pavadino jį Naująja Kartena.

Baudžiovos laikais ponai galėjo kilnoti valstiečius baudžiauninus iš vietos į vietą, kur tik jiems patikdavo.

Ypatingai sunkus buvo baudžiauninkų, priklausiusių Mišučių dvarui, gyvenimas. Jie ne kartą rašė skundus dvaro savininkui Sapiegai, kuriuose nurodydavo, kad dvaro valdytojas juos tiek skriaudžia, jog daugelis nebeiškeičia ir bėga iš sodybų. 1717–1718 m. rašytame skunde sakoma, kad nei karo su švedais metu, nei maro metu ne-

Kartena. Nuotrauka iš RKIC archyvo

buvo tiek ištuštėję kaimai, kaip kad dabar. Skunduose buvo nurodoma, kad dvaro administratorius Arbačiauskas verčia dirbti tuščius (pabėgusiųjų baudžiauninkų) sklypus, verčia už juos mokėti činšą, o tuščiųjų valakų derlių pats pasiima. Be to, visokias rinkliavas sugalvojęs. Renkama tijūnui, gaspadinei, pastotiems į Vilnių ir t. t., net galo nebuvę toms rinkliavoms. Valstiečiai pranešė, kad daug kartų jau yra rašę apie tai, tačiau nežina, ar jų skundai pasiekia dvaro savininką.

Pagrindinė Kartenos valdos dalis ėjo iš rankų į rankas, kol galų gale apie XVIII a. viduryje čia įsitvirtino Nagurskiai. 1814 m. iš jų dvaro nupirko Kurše gyvenę grafai Pliateriai. Jie dar iki baudžiamos panaikinimo panaikinti keletą kaimų ir sukurti Aleksandravo bei Vaitkų palivarkus (dvarus), kurių teritorija 1973 m. priklausė Plungės rajonui.

Baudžiamą panaikinus, nors dvarininkai ir neteko nemokamos darbo jėgos ir činšo mokesčių, tačiau jie galėjo padidinti palivarkus. Tuo laiku, jei dvarininkų palivarkų žemės plotas nesudarė vieno trečdaliao viso ploto, jie galėjo atrėžti baudžiauninkų žemės plotus ir padidinti palivarkus arba net naujus sukurti. Šiuo atžvilgiu labai plėšrūs pasirodė bėsa Pliateriai. Jie Grabšyčių (dabar Sausečių kaimas) dvarą kūrė ant žmonių ašarų. Buvo įsakyta gyventojams išsikelti į labai nederlingas ir akmeningas ganyklas ir ten įsikurti. Žmonės nurodymo nepaklausė. Vieną liūdną dieną atvyko kariuomenės dalinys, kurį Pliateriai buvo pasikvietę valstiečiams malšinti. Gyventojus išmetė iš namų. Šių eilučių autoriams yra tekę (prieš 50 metų) girdėti apie tuos žiaurumus iš tos akcijos aukų lūpų. Pasakojama, kad buvę daug verksmų ir ašarų. Vaikai verkia, moterys verkia, puodai ir katilai žvangą, mėtomi ir daužomi. Žmonės jėga buvo metami ir iš trobų, mušami, stumdomi, trobesiai tuoj buvo nuardyti, kad žmonės atgal negrįžtų ir sargauti nereikėtų.

Panašiai buvo sukurtas ir Gaudučių dvaras, čia gal tik kiek mažesnės tragedijos būta, bent taip jau atrodė, stebint įvykius iš šono. Nuo to laiko Kartenos dvarą imta vadinti Sendvariu, nes netoli jo buvo atsiradęs naujas Gaudučių dvaras. Vietoje Sendvario arba Kartenos dvaro dabar yra Gintarų kaimas.

Spaudai parengta pagal to paties pavadinimo tekstą, saugomą Žemaičių muziejuje „Alka“ (b. 4, s. v. 1).

Pirmą kartą publikacija, parengta pagal šį tekstą, skelbta Kretingos rajono laikraštyje „Švyturys“ 1973 m. balandžio 10 d, Nr. 43

(Atkelta iš 7 p.)

daržines ir kt)., kur žvirbliai mėgdavę „ant nakties susimesti“. Žvirbliai sulįsdavę per paliepių plyšius naktiniai pastogėn, kur būdavo užuovėja ir šilčiau. Sutemus, kai žvirbliai jau neberanda plyšių išbėgioti iš trobesio į lauką, uždegama liktarna ir einama gaudyti. Tai daroma poromis: vienas neša liktarn ir užsikabina terbą (maišą) žvirbliams sukišti, o antrasis nešasi kokią kartelę (apie 2–3 metrai ilgio). Įėjus į klojimą, vienas atsistoja klojimo viduryje, jį apšviesdamas, o antrasis kartele maišo paliepius, išbaidydamas bei iškrapštydamas žvirblius, kurie skrenda „ant šviesos“ – tiesiog į liktarną. Tada likdavo tik čiupti žvirblius rankomis ir kišti juos terbon. Žvirbliai senovėje buvę gaudomi dėl „pečenkos“, t. y., kepsnio. Nors ir maža tebuvę iš žvirblio mėsos, bet, pagavus jų didesnį skaičių, būdavę galima „pasismožyti“ nemažai geros pečenkos, kurią mėgdavę, ypač vaikai.

ŠARKŲ GAUDYMAS

Šarkos būdavo gaudomos skryniomis. Tokios skrynios būdavusios sukaltos iš lentų ir naudojamos vištoms dedinti. Iš lentų sukaldavo apie 1 metro ilgio ir 60–80 cm aukščio ir apie tiek pat pločio skrynią. Prie skrynios prikaldavę paprastą iš lentų sukaltą dangtį, kurį prie skrynios prikaldavo šikšniniais zovieskais. Skryniose būdavo iš šiaudų ar šieno susuktos gūžtos vištoms dėti. Šarkos mėgdavusios kiaušinius ir visada tykodavusios progos įlįsti skrynion. Norint šarką pagauti, skrynios dangtis būdavo paremiamas pagalėliu, prie kurio pririštas ilgas ir stiprus siūlas arba plona virvelė, kurios galas nuvedamas į trobą, iš kur per langą stebima, kada įskris skrynion šarka. Kai pamatoma, kad įskrido, virvelės galas patraukiamas, pagalėlis, kuriuo paremtas skrynios dangtis, išvirsta ir dangtis nukrenta žemyn. Tada jis pakeliamas tiek, kad būtų galima įkišti ranką, kuria užgriebiama ir išimama šarka. Jos naikinamos dėl to, kad „kiaušinėjančios“, t. y., geriančios vištų kiaušinius. Šiuo metu dauguma čia aprašytųjų žvėrelių gaudymo būdų yra išnykę.

Žinių suteikė apie 50 metų amžiaus Jurgoniškių kaimo (Šaukėnų vlsč., Šiaulių apskr.) ūkininkas Ignacas Pleskūnas. Jis papasakojo ką pats žinojo ir ką buvo girdėjęs iš savo tėvo ir kitų senų žmonių. I. Pleskūnas visą laiką gyveno Jurgoniškių kaime.

Parengta pagal medžiagą, surinktą 1939 m. Šiaulių kraštotyros draugijos organizuotoje ekspedicijoje. Pirmą kartą publikacija paskelbta leidinyje „Gimtasai kraštas“ (1939 m. Nr. 1, 2–3).